Mateusz Gyurkovich*

Muzea Madrytu – gra światła i cienia

Museums of Madrid – play of light and shade

Słowa kluczowe: adaptacja, muzeum, hybrydowy obiekt kultury, minimalizm, Madryt

Key words: adaptation, museum, hybrid object of culture, minimalism, Madrid

★★★

W ostatnich kilkudziesięciu latach możemy zaobserwować wzrost roli obiektów i zespołów o funkcjach związanych z kulturą i przejmowaniu przez nie symbolicznych znaczeń, które dotychczas w europejskiej przestrzeni miejskiej pełniły jedynie budowle związane z władzą i religią. Zjawisko to rozpoczęło się w miastach kultury Zachodu, aby następnie poprzez wysoko rozwinięte kraje Dalekiego Wschodu powrócić do posttotalitarnych miast Europy oraz na Bliski Wschód. W wyniku przemian cywilizacyjnych i procesów globalizacji, w centralnych dzielnicach metropolii europejskich pozostało wiele wartościowych artystycznie obiektów użytkowanych uprzednio przez przemysł, wojsko, transport czy służbę zdrowia. Z różnych przyczyn nie mogą one dłużej pełnić swych pierwotnych funkcji. Niektóre z nich są wykorzystywane przez rosnące w siłę i znaczenie instytucje związane z kulturą, a projekty adaptacji stają się ważnymi dla rozwoju architektury i sztuki, a zarazem praktyki konserwatorskiej. Współczesna adaptacja zabytkowych budowli do nowych funkcji nie jest procesem łatwym. Poza problemami czysto technicznymi i ergonomicznymi, związanymi z przystosowaniem istniejącej struktury do zmieniających się potrzeb, pojawiają się też problemy natury ekonomicznej i społecznej. Najważniejszym z punktu widzenia konieczności zachowania autentycznej struktury architektonicznej, a także rozróżnienia jej od części współczesnych, wydaje się być zagadnienie formy przebudowywanego obiektu. Jest ono ściśle związane zarówno z aspektami architektoniczno-konserwatorskimi, jak i twórczą postawą współczesnego architekta-artysty,

★★★

During the last decades we could observe a growing role of objects and complexes serving functions related to culture that also takes over symbolic meanings which, previously in the European urban space, were fulfilled solely by edifices associated with authority and religion. The phenomenon started in the western culture towns and then, via the highly developed countries of the Far East, returned to post-totalitarian towns in Europe and the Near East. As a result of civilisation transformations and globalisation processes, many objects of artistic value previously used by the industry, the military, transportation or health services have remained in central districts of European metropolises. Some are used by culture-related institutions growing in power and significance, and adaptation projects become important for the development of art and architecture, as well as conservation practice. Contemporary adaptation of historic buildings for new functions is not an easy process. Besides purely technical and ergonomic problems related to adjusting the existing structure to changing needs, there are also economic and social concerns. The most important, taking into account the need to preserve the authentic architectonic structure and to distinguish it from modern sections, seems to be the issue of form of the adapted objects. It is closely connected to both architectonic-conservation aspects and the creative attitude of the modern-day architect-artist, according to the maxim: *Conservatio est continua creatio*[1]. And it is the external form of the object that the user of the so created space encounters first, as well as a viewer – passer-by, i.e. a user of urban space. A particular place in the history of

* dr hab. inż. arch. , Instytut Projektowania Urbanistycznego, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska

* *dr hab. inż. arch., Institute of Urban Design, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology*

Cytowanie / Citation: Gyurkovich M. Museums of Madrid – play of light and shade. Wiadomosci Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation 2017;51:15-29

Otrzymano / Received: 29.03.2017 • Zaakceptowano / Accepted: 10.04.2017 **doi:10.17425/WK51MADRID**

Praca dopuszczona do druku po recenzjach *Article accepted for publishing after reviews*

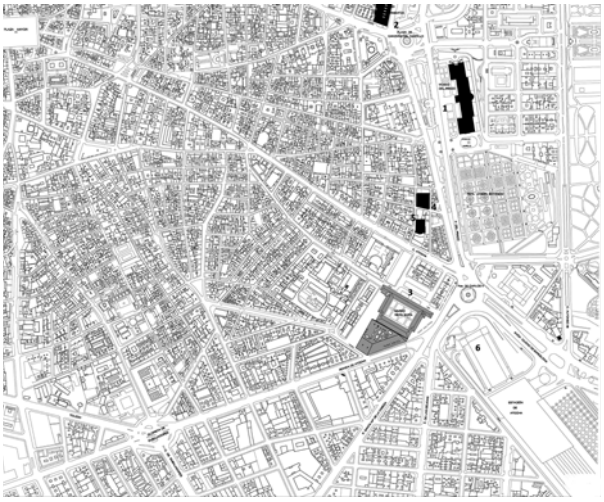

Ryc. 1. Plan fragmentu centrum Madrytu z naniesionymi budynkami: 1. Muzeum Prado, 2. Muzeum Thyssen-Bornemisza, 3. Muzeum Królowej Zofii, 4. Caixaforum Madrid, 5. MediaLab Prado; 6. zabytkowa hala dworca Atocha; oprac. aut. na podstawie mapy z *www.jeannouvel.com* – dostęp 28.03.2017

Fig. 1. Plan of a fragment of the centre of Madrid with marked buildings of: 1. Prado Museum; 2. Thyssen-Bornemisza Museum; 3. Queen Sophia Museum; 4. Caixaforum Madrid; 5. MediaLab Prado; 6. historic hall of the Atocha Railway Station, prep. by author on the basis of the map from www.jeannouvel.com – access 28.03.2017

Ryc. 2. Nowe wejście do Muzeum Prado – widoczny styk zabytkowego gmachu z nowym pawilonem – fot. autor

Fig. 2. New entrance to Prado Museum – visible junction of the historic edifice with the new pavilion – photo: author

architecture of the last several decades has been held by museums – also those created as a result of adaptations of existing buildings.

Madrid, perhaps because of its history[2] as the capital of one of the first modern colonial empires, has long been regarded as one of the most important cities in Europe. Its economic and political links to the former Spanish dominions in the Americas and Asia have still remained strong, which allows for a claim that Madrid is a metropolis that aims at the status of a *global city*[3]. One of the indicators of the high position of the city in the international arena is e.g. the number and rank of cultural institutions with global impact, primarily museums which, according to Mario Botta "have become cathedrals of our times"[4]. One of the most important museums in Europe, and possibly in the world, is undoubtedly the Prado Museum founded by the royal family[5]. The Queen Sophia Museum of Modern Art, described in detail below, continues the tradition of that prestigious institution[6]. Together with the Thyssen-Bornemisza collection exhibited in one of the city palaces located opposite the Prado Museum, the botanical gardens, the Royal Astronomical Observatory and newer objects of culture[7], objects housing those institutions build up the most prestigious fragments of the urban tissue in Madrid, also in the spatial sense. Paseo de Prado that links all of them is one of the main, monumental avenues laid out on the nineteenth-century plan of expanding the city – El Ensanche de Madrid[8], to replace the former royal route.

Historic architectonic and urban structures still undergo transformations in order to adapt to new requirements. Both the Prado Museum and the Thyssen-Bornemisza Museum were expanded at the beginning of this century according to the design by Rafael Moneo[9]. Extension of the Prado Museum, which is one of the elements of adapting and rebuilding several adjoining objects to serve the requirements of that institution, seems particularly interesting for conservation reasons[10]. The new section, maintained in the spirit of minimalist postmodernism was located on a small hill beyond the existing museum objects, on the site of the destroyed Hieronymites monastery[11]. The new object was connected to the existing museum by a spacious subterranean section located under the pedestrian passage leading e.g. to the preserved, late-Gothic church San Jeronimo El Real[12]. It is underground that the new main entrance to the museum was located (at the back of the historic building complex), as well as shops, cloakrooms, a cafe and a bookshop and the auditorium[13]. Elevators and lifts carry visitors directly to the spacious, several-storey high hall, opening onto the former monastery courtyard – once an open space, nowadays covered with a sawtooth roof from opaque glass.

The state of preservation of the monastery building before overhaul, after over 50 years of neglect, was catastrophic and stone elements exposed to weather conditions were badly damaged[14]. Further research carried out under expert supervision[15] involved detailed inventory

Ryc. 3. Rozbudowa Muzeum Prado – wnętrza pawilonu recepcyjnego – fot. autor

Fig. 3. Extension to Prado Museum – interior of reception pavilion – photo: author

Ryc. 4. Muzeum Prado – Nowy obiekt muzealny w miejscu dawnego klasztoru hieronimitów – fot. autor

Fig. 4. Prado Museum – New museum objects on the site of the former Hieronymite monastery – photo: author

of the relics (primarily the most valuable part of the building, which are the walls of the arcaded courtyard from the 16th century) and the demolition plan which allowed for dismantling the whole structure[16]. After undergoing a suitable conservation treatment, preserved fragments of the monastery – including, first of all, a beautiful colonnade in the arcaded courtyard – were interestingly emphasized against the background of a neutral, modern structure. Nevertheless, the realisation arouses intense emotions, both among conservators and architects who criticize Moneo for the rather heavy, too monumental form. On the other hand, monumentalism and solemnity are inscribed into the tradition of prestigious museum institutions, and the Prado Museum is certainly one of those. The use of traditional materials – stone, brick and bronze, seems to be a creative continuation of

zgodnie z maksymą: *Conservatio est continua creatio*[1]. Także właśnie zewnętrzna forma obiektu jest tą warstwą, z którą styka się jako pierwszy użytkownik wykreowanej w ten sposób przestrzeni, a także widz-przechodzień, czyli użytkownik przestrzeni miejskiej. Szczególne miejsce w historii architektury ostatnich kilku dekad zajmują muzea – także powstałe w wyniku adaptacji zastanych budowli.

Madryt, być może dzięki swojej historii[2], jako stolica pierwszego z nowożytnych imperiów kolonialnych, uważany jest do dzisiaj za jedno najważniejszych miast Europy. Jego związki gospodarcze i polityczne z dawnymi hiszpańskimi dominiami w Amerykach i Azji wciąż pozostają silne, co upoważnia do stwierdzenia, że jest jedną z metropolii, które dążą do statusu *miasta globalnego*[3]. Jednym z wyznaczników wysokiej pozycji miasta na arenie międzynarodowej jest między innymi liczba i ranga instytucji kultury o oddziaływaniu globalnym, w tym przede wszystkim muzeów, które według słów Mario Botty „stały się katedrami naszych czasów"[4]. Jedną z najważniejszych placówek muzealnych w Europie i zapewne także na świecie jest niezaprzeczalnie założone przez rodzinę królewską Muzeum Prado[5]. Przedstawione szczegółowo poniżej Muzeum Sztuki Współczesnej im. Królowej Zofii kontynuuje tradycję tej prestiżowej instytucji[6]. Wspólnie z eksponowaną w jednym z pałaców miejskich, położonych naprzeciw Muzeum Prado, kolekcją Thyssen-Bornemisza, ogrodem botanicznym i Królewskim Obserwatorium Astronomicznym oraz nowszymi obiektami kultury[7], także w sensie przestrzennym obiekty będące siedzibami tych instytucji, budują najbardziej prestiżowe fragmenty tkanki urbanistycznej

local traditions. A perfect sense of the local climate and a skilful use of the bright Spanish sunlight both in building the object bulk and elevation as well as interior ambience, constitute unquestionable assets of the architectonic language applied in the object.

Another extremely prestigious museum in Madrid, the Queen Sophia Museum of Modern Art already mentioned here, is housed in an 18th-century hospital, firstly adapted to serve exhibition needs, and then additionally extended. It is located at the south end of Paseo del Prado, in direct vicinity of the Atocha railway station. The preserved building of the Hospital General, which was built in the years 1756–1781[17] and was used for medical functions until the mid-20th century, for the next 20 years was falling into disrepair. The end of the dictatorship in Spain allowed for changes also in the area of heritage protection – and in 1977 the object acquired the status of a monument which saved it from demolition. Restoration of the hospital began under the supervision of Antonio Fernández Alba in the 1980s. In 1986 a new cultural institution called the Art Centre of Queen Sophia was inaugurated there. The final work carried out during the first stage involved erecting two glass towers housing lifts, in front of the object on the side of the newly arranged entrance square by Calle Santa Isabel (where the Royal Music Conservatory is also located), which are the only interference into the historic structure visible from outside[18]. After four years the name of the place was altered into the current one and a permanent collection, created on the basis of the national collection the majority of which previously belonged to the Prado Museum, was made available to the public.

Ryc. 5. Muzeum Prado – odrestaurowany dziedziniec arkadowy klasztoru jako przekryta przestrzeń ekspozycyjna – fot. autor
Fig. 5. Prado Museum – restored arcaded courtyard of the monastery as covered exhibition space – photo: author

Ryc. 6. Muzeum Królowej Zofii – główne wejście od strony wschodniej poprzez zabytkowy, poszpitalny budynek – fot. autor

Fig. 6. Queen Sophia Museum – main entrance from the east side through the historic, post-hospital building – photo: author

Madrytu. Łącząca je Paseo de Prado jest jedną z głównych monumentalnych alei wyznaczonych w dziewiętnastowiecznym planie rozszerzenia miasta – El Ensanche de Madrid[8], w miejscu dawnego traktu królewskiego.

Historyczne struktury architektoniczne i urbanistyczne wciąż podlegają przemianom, aby dostosować się do nowych potrzeb. Zarówno Muzeum Prado, jak i Muzeum Thyssen-Bornemisza zostały w początkach obecnego stulecia rozbudowane według projektów Rafaela Moneo[9]. Szczególnie interesująca ze względów konserwatorskich wydaje się rozbudowa Muzeum Prado, która jest jednym z elementów adaptowania i przebudowywania kilku sąsiadujących z gmachem muzeum obiektów dla potrzeb tej instytucji[10]. Nową część, utrzymaną w duchu minimalistycznego postmodernizmu, zlokalizowano na niewielkim wzniesieniu poza istniejącymi obiektami muzeum w miejscu zniszczonego klasztoru hieronimitów[11]. Nowy obiekt połączony został z istniejącym muzeum przestronną częścią podziemną, znajdującą się pod pieszą ulicą prowadzącą m.in. do zachowanego, późnogotyckiego kościoła San Jeronimo El Real[12]. Pod ziemią właśnie umieszczono nowe główne wejście do muzeum (od tyłu historycznego zespołu budynków), sklepy, szatnie, kawiarnię i księgarnię oraz audytorium[13]. Schody ruchome i windy zabierają zwiedzających bezpośrednio do przestronnego, wysokiego na kilka pięter holu, otwartego na przestrzeń dawnego dziedzińca klasztornego – niegdyś otwartą, obecnie przekrytą szedowym dachem z mlecznego szkła.

Stan zachowania obiektu klasztornego przed interwencją, po ponad 50 latach zaniedbania był katastrofalny, a elementy kamienne wystawione na działanie czynników atmosferycznych poważnie uszkodzone[14]. Dalsze badania, prowadzone pod kontrolą ekspercką[15], obejmowały bardzo szczegółową inwentaryzację pozostałości (przede wszystkim najbardziej wartościowej części budowli, jaką są ściany dziedzińca arkadowego z XVI wieku) wraz z planem rozbiórki, który pozwolił na demontaż całej struktury[16]. Po poddaniu jej odpowiednim zabiegom konserwatorskim zachowane fragmenty klasztoru –

Ryc. 7. Muzeum Królowej Zofii – styk dwóch struktur (nowej i starej) w widoku od strony dworca i ruchliwych arterii miejskich – fot. K. Dudzic-Gyurkovich

Fig. 7. Queen Sophia Museum – junction of two structures (new and old) viewed from the side of the railway station and the busy city arteries – photo: K. Dudzic-Gyurkovich

With the increasing significance of the museum, there appeared the necessity to expand the existing building. An international architectonic competition was organised in which the design by Jean Nouvel was selected from among eleven other projects. The objects completed in 2005 represents the futurist aesthetics characteristic for the architect's work at that time[19]. The new section includes the auditorium, the library and multimedia library, a bookshop, a cafe, a restaurant and a shop, but primarily administration offices, conservation workshops and offices for research employees. Rooms for temporary exhibitions are also located there. Three separate objects corresponding to particular elements of the functional programme are linked by the underground section. The rounded shape of the auditorium, finished with red lining, resembles a space vehicle moored among cuboidal forms from glass and steel on the west side of the former hospital. Contrasting differences between the two parts of the museum builds an interesting visual tension. Dismembered forms proposed by Nouvel allowed for creating quiet internal recesses – pedestrian-friendly, accessible public spaces separated from the hustle and bustle of busy city boulevards.

w tym przede wszystkim piękna kolumnada arkadowego dziedzińca – zostały w ciekawy sposób wyeksponowane na tle neutralnej, współczesnej struktury. Mimo to realizacja budzi wiele emocji, zarówno wśród konserwatorów, jak i architektów, którzy krytykują Monea za nieco ciężką, zbyt monumentalną formę. Z drugiej strony monumentalizm i powaga są wpisane w tradycję prestiżowych instytucji muzealnych, a taką na pewno jest Muzeum Prado. Użycie tradycyjnych materiałów – kamienia, cegły i brązu – jest zapewne twórczą kontynuacją lokalnych tradycji. Doskonałe wyczucie lokalnego klimatu, przede wszystkim umiejętne operowanie ostrym hiszpańskim słońcem, zarówno do budowania bryły i elewacji obiektu, jak i nastroju wnętrz, to niezaprzeczalne atuty zastosowanego w obiekcie języka architektonicznego.

Kolejne z najbardziej prestiżowych muzeów Madrytu, wspominane tutaj już Muzeum Sztuki Współczesnej im. Królowej Zofii, mieści się w najpierw zaadaptowanym na potrzeby ekspozycyjne, a następnie dodatkowo rozbudowanym XVIII-wiecznym szpitalu. Znajduje się na południowym krańcu Paseo del Prado, w bezpośrednim sąsiedztwie dworca Atocha. Zachowany budynek Hospital General, który został wybudowany w latach 1756–1781[17] i służył funkcjom medycznym aż do połowy XX wieku, przez następnych 20 lat popadał w ruinę. Koniec dyktatury w Hiszpanii umożliwił zmiany, także w dziedzinie ochrony dziedzictwa – obiekt w 1977 roku uzyskał status zabytku, co uchroniło go przed wyburzeniem. Od lat 80. XX wieku rozpoczęła się restauracja szpitala pod kierunkiem Antonia Fernándeza Alby. W 1986 zainaugurowano w jego murach nową instytucję kultury pod nazwą Centrum Sztuki im. Królowej Zofii. Ostatnie prace wykonane w pierwszym etapie dotyczyły ustawienia przed frontem obiektu od strony na nowo zaaranżowanego placu wejściowego przy Calle Santa Isabel (przy którym wznosi się też Wyższe Królewskie Konserwatorium Muzyczne)

Ryc. 8. Muzeum Królowej Zofii – sekwencja przestrzeni przekrytych perforowanym zadaszeniem publicznych dziedzińców – fot. K. Dudzic-Gyurkovich

Fig. 8. Queen Sophia Museum – sequence of public courtyard spaces covered by perforated roofing – photo: K. Dudzic-Gyurkovich

However, that is not the main asset of the project. It is the enormous, perforated by rectangular openings, flat *roofing*[20] that floats above all the objects of the new section and, at the same time, is linked to the edifice of the former hospital at the level of the cornice of the penultimate floor. Paradoxically, it perfectly fulfils the aim of integrating all the elements of the newly created composition, and makes the complex be perceived as a whole. The monumental roof covering, detached from new buildings, allowed for creating on their real roofs shaded terrace spaces accessible to visitors. Moreover, it also shadows the above mentioned inner courtyards.

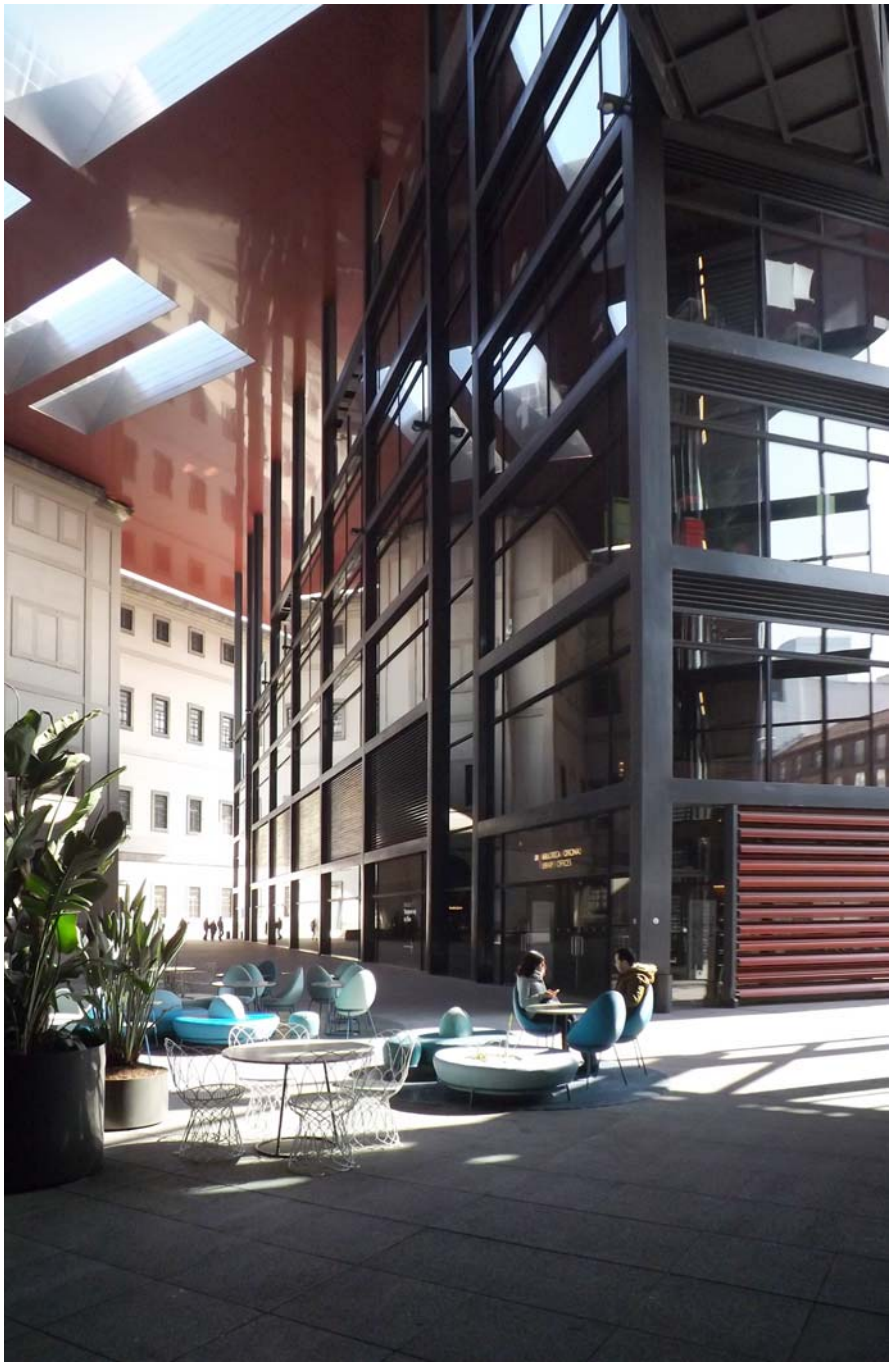

Ryc. 9. Muzeum Królowej Zofii – sekwencja przestrzeni przekrytych perforowanym zadaszeniem publicznych dziedzińców – fot. K. Dudzic-Gyurkovich

Fig. 9. Queen Sophia Museum – sequence of public courtyard spaces covered by perforated roofing – photo: K. Dudzic-Gyurkovich

dwóch szklanych wież zawierających windy, które są jedyną widoczną z zewnątrz ingerencją w zabytkową strukturę[18]. Dopiero po czterech latach zmieniono nazwę placówki na obecną i udostępniono kolekcję stałą, stworzoną na bazie zbiorów narodowych, których większość należała uprzednio do Muzeum Prado.

Wraz ze wzrostem znaczenia muzeum pojawiła się konieczność rozbudowy istniejącej siedziby. Zorganizowano międzynarodowy konkurs architektoniczny, w którym spośród jedenastu prac wybrano propozycję Jeana Nouvela. Ukończony w roku 2005 obiekt operuje charakterystyczną dla twórczości architekta w tamtym

The reflective, red, bottom surface of the immense roof covering reflects all the museum buildings – the old and the new, but also the streets surrounding the complex and the neighbouring Atocha railway station[21]. Streaks of light bursting through rectangular openings, and mirroring in the smooth lining and sheets of glass, create intriguing reflections in those urban mini-interiors. In contrast to them, the spacious historic courtyard with its sparse greenery is an unfriendly place. Because of its scale and the simplicity of the historic hospital complex[22], it does not seem to respond favourably to the specific, harsh climatic conditions of the semi-desert heart of the Iberian Peninsula where Madrid is located. On the other hand, the new part of the museum perfectly realises such "pro-ecological" ideas, offering an intriguing play of light and shadow both on the outside and inside.

Contrary to the previously discussed museums, in the case of the next object it is not presented works or performances shown there that are the ultimate magnet attracting tourists or sparking off interest in international critics. The object itself, its unique form which is an unusual adaptation of a post-industrial structure, is at least equally if not more important[23]. We mean here the multiple prize-winning CaixaForum Madrid, realised according to the project of the Herzog & de Meuron office. The bold adaptation of the industrial object (the Mediodia power station from 1900) located in the very centre of the Spanish capital, in Paseo del Prado[24], was open to the public in 2008[25].

In the new object the brick "shell" of the former power station[26] was lifted above the ground level and the stone base was removed. Thanks to that a shaded square was created and linked to the system of public spaces in the city[27], designed at the same time as an entrance zone to the CaixaForum. The authors of the adaptation have written, that: "many problems, namely

okresie futurystyczną estetyką[19]. Nowa część zawiera audytorium, bibliotekę i mediatekę, księgarnię, kawiarnię, restaurację i sklep, a przede wszystkim pomieszczenia pracy dla administracji, pracownie konserwatorskie i biura pracowników naukowych. Znajdują się tam także sale ekspozycji czasowych. Trzy oddzielne bryły, odpowiadające poszczególnym elementom programu funkcjonalnego, połączone są ze sobą częścią podziemną. Obłe, wykończone czerwoną okładziną kształty audytorium przypominają kosmiczny pojazd, który zacumował wśród prostopadłościennych brył ze szkła i stali po zachodniej stronie dawnego szpitala. Kontrastowe zróżnicowanie dwóch części muzeum buduje ciekawe napięcie wizualne. Rozczłonkowanie brył zaproponowane przez Nouvela pozwoliło stworzyć ciche wewnętrzne zaułki – przyjazne pieszym, dostępne przestrzenie publiczne, oddzielone od zgiełku ruchliwych bulwarów miejskich.

Nie to jest jednak głównym atutem projektu. Jest nim ogromny, perforowany prostokątnymi otworami, płaski *dach*[20], który unosi się ponad wszystkimi bryłami nowej części, a zarazem łączy się z budynkiem dawnego szpitala na poziomie gzymsu przedostatniego piętra. Paradoksalnie, zabieg ten doskonale służy integracji wszystkich elementów nowo powstałej kompozycji i sprawia, że kompleks jest odbierany jako całość. Monumentalne przekrycie, oderwane od nowych brył, umożliwiło wygospodarowanie na ich prawdziwych dachach zacienionych przestrzeni tarasów, dostępnych dla zwiedzających. Sprawia także, że wspomniane powyżej wewnętrzne dziedzińce również znajdują się w półcieniu. W refleksyjnej, czerwonej spodniej powierzchni tego wielkiego zadaszenia odbijają się wszystkie bryły muzeum – stare i nowe, ale także otaczające kompleks ulice i sąsiedni dworzec Atocha[21]. Smugi światła wpadające przez prostokątne otwory odbijają się od gładkich okładzin i szklanych tafli, tworząc ciekawe refleksy w tych miniwnętrzach urbanistycznych. W przeciwieństwie do nich historyczny, skromnie obsadzony zielenią przestronny dziedziniec jest miejscem nieprzyjaznym. Ze względu na skalę i prostotę historycznego założenia szpitalnego[22] wydaje się, że nie odpowiada ono na szczególne, trudne warunki klimatyczne półpustynnego serca Półwyspu Iberyjskiego, gdzie położony jest Madryt. Za to nowa część muzeum doskonale realizuje takie „proekologiczne" założenia, oferując intrygującą grę światła i cienia, tak na zewnątrz, jak i we wnętrzach.

W przeciwieństwie do omówionych poprzednio muzeów, w przypadku kolejnego obiektu to nie prezentowane dzieła czy spektakle w nim wystawiane są najważniejszym magnesem przyciągającym turystów i wzbudzającym zainteresowanie międzynarodowej krytyki. Sam obiekt, jego niecodzienna forma, która jest niezwykłą adaptacją struktury poprzemysłowej, jest przynajmniej równie ważny, o ile nie ważniejszy[23]. Mowa tutaj o nagradzanej wielokrotnie realizacji CaixaForum Madrid, powstałej według projektu biura Herzog & de Meuron. Odważna adaptacja obiektu przemysłowego (elektrowni Mediodia z 1900 roku) zlokalizowanego

narrowness of the surrounding streets, location of the main entrance and the architectonic identity of that cultural institution, were resolved by means of a single urbanist-sculptural gesture".[28] The play of light and shadow reached perfection here. Generally, such a solution left a shaded, cool plaza in the very centre of hot, paved downtown. Shiny stainless steel sheets which, with the use of triangular panels created a roofing of the enormous sheltered space under the building, ensures multiple reflections providing light even to the furthest nooks and corners. At the same time, introduction of a small waterfall under the south-west corner of the building makes the micro-climate of the

Ryc. 10. CaixaForum Madrid – widok od strony placu wejściowego – fot. autor

Fig. 10. CaixaForum Madrid – view from the entrance square – photo: author

space extremely favourable, regardless of temperatures outside[29].

Thanks to the removal of the base of the historic structure, two autonomous parts of the objects were created: the underground and the above-ground. The underground, concealed beneath the above described, topographically landscaped plaza, provides space for the auditorium with a backstage, maintenance and storage rooms, and parking lots. The above-ground section houses exhibition and administrative rooms, workshops, as well as the main entrance lobby which can be accessed from a spectacular staircase hidden in one of the "pillars" supporting the shell seeming floating above the plaza. Interiors of the above-ground section were completely

w samym centrum hiszpańskiej stolicy, przy Paseo del Prado[24], została oddana do użytku w roku 2008[25].

W nowym obiekcie wykorzystano ceglaną „skorupę" dawnej elektrowni[26], którą uniesiono ponad poziom terenu, usuwając kamienną bazę. Dzięki temu powstał zacieniony plac łączący się z systemem przestrzeni publicznych miasta[27], zaprojektowany zarazem jako strefa wejściowa do CaixaForum. Jak piszą sami autorzy adaptacji: „wiele problemów, takich jak niewielka szerokość otaczających ulic czy usytuowanie głównego wejścia, a zarazem architektoniczna tożsamość tej instytucji kultury zostało rozwiązanych przy pomocy tego jednego, urbanistyczno-rzeźbiarskiego gestu"[28]. Gra światła i cienia została tutaj dopracowana do perfekcji. Generalnie dzięki temu zabiegowi uzyskano zacieniony, chłodny plac w samym centrum wybrukowanego, gorącego śródmieścia. Lśniąca blacha nierdzewna, z której uformowano przy pomocy trójkątnych paneli zadaszenie ogromnego podcienia pod budynkiem, zapewnia jednak wielość refleksów, dostarczając światło nawet do najdalszego zakamarku. Równocześnie wprowadzenie niewielkiego wodospadu pod południowo-zachodnim narożnikiem budynku sprawia, że niezależnie od panujących na zewnątrz temperatur[29] mikroklimat tej przestrzeni jest niezwykle korzystny.

Dzięki zabiegowi podcięcia historycznej struktury powstały dwie autonomiczne części obiektu: podziemna i nadziemna. Podziemie, schowane pod omówionym powyżej, topograficznie ukształtowanym placem, mieści w sobie audytorium wraz z zapleczem, pomieszczenia techniczno-magazynowe i parkingi. Część nadziemna mieści przestrzenie ekspozycyjne, administracyjne i warsztatowe, a także główny hol wejściowy, do którego prowadzi spektakularna klatka schodowa ukryta w jednym z „filarów" podtrzymujących lewitującą nad placem bryłę. Wnętrza części nadziemnej całkowicie przebudowano, pozostawiając jedynie fragmenty żeliwnego systemu konstrukcyjnego dawnej elektrowni – głównie ze względów dekoracyjnych i konserwatorskich. Ponad obrys dawnej elektrowni wznosi się

refurbished, leaving only fragments of a cast-iron construction system of the former power station – mostly for decorative and conservation reasons. The highest, added storey, finished with a *corten* lining, rises above the outline of the former power station. It houses, first of all, a restaurant offering spectacular, scenic views onto fragments of urban tissue, and administrative offices. In accordance with the authors' intention, the unusual outline of the last storey reflects the outlines of the roofs of surrounding houses, thus building a sculptural yet still minimalist form of the object. Interiors of the top storey, through the perforated *corten* sheets in the colour similar to port-industrial brick preserved in elevations allude

Ryc. 11. CaixaForum Madrid – widok od strony Paseo del Prado – fot. autor
Fig. 11. CaixaForum Madrid – view from Paseo del Prado – photo: author

Ryc. 12. CaixaForum Madrid – reprezentacyjna, wejściowa klatka schodowa – fot. K. Dudzic-Gyurkovich

Fig. 12. CaixaForum Madrid – formal, entrance staircase – photo: K. Dudzic-Gyurkovich

ostatnia, nadbudowana kondygnacja, wykończona okładziną z *cortenu*. Mieści ona przede wszystkim restaurację oferującą niecodzienne, kadrowane widoki na fragmenty tkanki miejskiej oraz biura administracji placówki. Niecodzienny zarys ostatniej kondygnacji odzwierciedla, w zamierzeniu autorów, zarysy dachów otaczających kamienic, budując rzeźbiarską, lecz wciąż minimalistyczną formę obiektu. Wnętrza najwyższej kondygnacji, poprzez perforowaną cortenową blachę w kolorze podobnym do zachowanej na elewacjach poprzemysłowej cegły, nawiązują do obecnej w Hiszpanii tradycji architektury muzułmańskiej. Całość wspiera się na skomplikowanej konstrukcji ukrytej wewnątrz zaledwie trzech dużych elementów „filarów" połączonych z głównymi pionami komunikacyjnymi (w tym m.in. windą dla samochodów, windami osobowymi i trzema klatkami schodowymi) i instalacyjnymi, przecinającymi przestrzeń zadaszonego placu pod obiektem. Czwarty element to samonośna, główna klatka schodowa, wykończona wewnątrz trójkątnymi panelami blaszanymi, podobnie jak sufit placu.

W sensie formalnym CaixaForum Madrid jest budynkiem hybrydowym, łączącym współczesną i zabytkową strukturę, a także wnętrze obiektu z sekwencją przestrzeni publicznych o różnej skali i typologii. Jest też hybrydą funkcjonalną opartą na wzorcach programowych wprowadzanych przynajmniej od czasu realizacji Centrum Pompidou w Paryżu w roku 1977 [30]. Integralną częścią projektu jest też minimalistyczne w charakterze zagospodarowanie placów przed obiektem, zarówno

to the tradition of Islamic architecture still common in Spain. The whole rests on a complicated construction hidden with merely three large elements – "pillars" combined to the main circulation paths and installation paths (including a car lift, passenger lifts and three stairwells) criss-crossing the space of the sheltered plaza beneath the object. The fourth element is a self-supporting, main stairwell, its interior lined with the same triangular metal panels as the plaza roofing.

In a formal sense CaixaForum Madrid is a hybrid building combining contemporary and historic structures, as well as the building interior with a sequence of public spaces of varying scale and typology. It is also a functional hybrid based on programme models introduced at least since the realisation of Centre Pompidou in Paris in the year 1977[30]. An integral part of the project is also minimalist development of the squares in front of the object, both from the side of Paseo del Prado[31] and from the north – from the side of a side street where the ramp for the underground garage and an alternative entrance to the sheltered plaza were located. Additionally, on the blind wall of the adjoining building (from the side of Paseo del Prado) a vertical garden was realised, which is a contemporary allusion to the botanical garden located on the other side of the street, and in the formal sense – a contrasting complement to the harsh form of CaixaForum.

On the other side of the historic urban structure constituting the "heart" of Madrid stands the last of the discussed realisations. Close to the former military barracks of Conde Duque[32], converted into a hybrid centre of cul-

Ryc. 13. Museo ABC w perspektywie wąskiej ulliczki – fot. autor

Fig. 13. Museo ABC in the perspective of a narrow street – photo: author

od strony Paseo del Prado[31], jak i od północy, od strony jednej z bocznych ulic, gdzie umieszczono podjazd do garażu podziemnego oraz alternatywne wejście do placu pod budynkiem. Dodatkowo na ślepej ścianie sąsiedniej kamienicy (od strony Paseo del Prado) zrealizowano ogród wertykalny, co jest współczesnym nawiązaniem do znajdującego się po drugiej stronie ulicy ogrodu botanicznego, a pod względem formalnym – kontrastowym uzupełnieniem surowej bryły CaixaForum.

Po przeciwnej stronie historycznej struktury urbanistycznej stanowiącej „serce" Madrytu wznosi się ostatni z omawianych obiektów. Nieopodal zamienionych na hybrydowe centrum kultury dawnych koszar Conde Duque[32], położonych kilka kwartałów na północ od Pałacu Królewskiego, w 2010 roku oddano do użytku niewielki obiekt muzealny, który jest adaptacją podupadłej fabryki. Museo ABC[33], bo o nim mowa, znajduje się w nieco podupadłej części miasta – dzielnicy *Universidad*, czyli *Malasaña* – pośród stromo pnących się pod górę wąskich uliczek. W roku 2006 ogłoszono konkurs na adaptację niewielkiej fabryki MAHOU, usytuowanej na niewielkiej, otoczonej z trzech stron ulicami działce w poddanym już rewitalizacji, ciasnym kwartale miejskim. Sąsiadem ceglanego budynku poprzemysłowego była nowa plomba mieszkaniowa utrzymana w późnopostmodernistycznej estetyce, która dzieliła z nim dziedziniec.

Ryc. 14–15. Museo ABC – detale elewacji i posadzki placu – fot. autor

Fig. 14–15. Museo ABC – details of the elevation and the square surface – photo: author

ture and located a few clocks northwards from the Royal Palace, a small museum building which is an adaptation of a deteriorated factory was opened in 2010. Museo ABC[33], as it is called, is situated is a slightly run-down part of the city – the *Universidad* or *Malasaña* district – among steep, narrow streets running uphill. In 2006, a competition was announced for an adaptation of a small MAHOU factory, situated on a small plot, bordered by streets on three sides, in the already revitalised cramped city quarter. The brick post-industrial building adjoined a new residential infill, maintained in the late post-modernist aesthetics, with which it shared the courtyard.

Posługując się mottem zaczerpniętym z Baudelaire'a: „architektura jest mieszanką historii i awangardy", autorzy zwycięskiego projektu stworzyli obiekt, który ich zdaniem jest architektoniczną wizytówką kulturalnej oferty Madrytu. Nowe części budynku operują współczesną estetyką. Główne wejście zaprojektowano od strony dziedzińca, obecnie udostępnionego z dwóch stron. Większość współczesnych interwencji widoczna jest właśnie z tej przestrzeni. Od strony wąskich uliczek nadal obcujemy z zabytkową substancją architektoniczną ceglanego budynku fabryki. Wyjątkiem jest elewacja od strony wschodniej (od calle Amaniel), gdzie w poziomie pierwszego piętra zawieszono długą, przeszkloną przewiązkę pomiędzy obiektem fabryki a klatką schodową „przyklejoną" do sąsiedniego budynku mieszkalnego. Ozdobiona białą przestrzenną kratownicą przewiązka działa w przestrzeni ulicy jako *belka światła*[34], a zarazem stanowi bramę wejściową na dziedziniec, który przeprojektowano na główne zewnętrzne foyer muzeum. Zarówno elewacja frontowa od strony dziedzińca, jak i jego posadzka wykonane są z tego samego materiału (stali) i powtarzają ten sam rysunek trójkątnych podziałów. Niewielkie przeszklenia doprowadzają światło do wnętrz, także do kondygnacji ukrytych pod dziedzińcem. Zasadnicza część sal ekspozycyjnych i innych pomieszczeń niezbędnych do funkcjonowania muzeum i fundacji ABC wykorzystuje adaptowane pomieszczenia pofabryczne. Wnętrza odmalowane na biało wydają się być sterylne, chociaż można w nich odnaleźć charakterystyczne dla starej budowli faktury – cegły, drewna i żeliwnych elementów konstrukcyjnych. Nowo wprowadzone detale – schody, rampy, ściany działowe – uderzają prostotą. Budynek wydaje się być zalany światłem, chociaż jego źródła są umiejętnie ukryte. Na dachu głównej bryły powstała dodatkowa kondygnacja, która powtarza przeszkloną strukturę *belki światła*, co zwłaszcza wieczorem jest widoczne z domów położonych wyżej na wzgórzu oraz z sąsiedniego kompleksu Conde Duque.

Z powyższych rozważań można wysnuć wniosek, iż najważniejsze współczesne realizacje obiektów muzealnych czy też hybrydowych obiektów i zespołów kultury[35] w Madrycie to adaptacje i rozbudowy zabytkowych struktur. Tylko kilka spośród większej liczby tego typu realizacji, o różnej skali ingerencji w zastaną tkankę historyczną, przedstawiono w artykule. Wybrane przykłady stały się ikonami architektonicznymi, przy pomocy których budowany jest współczesny marketing Madrytu jako miasta przyjaznego turystom, a także oferującego szeroki program kulturalny i społeczny. Przyczyniają się one także w pewien sposób do wzrostu konkurencyjności hiszpańskiej stolicy na arenie międzynarodowej. Pod względem formalnym tak w przedstawionych realizacjach, jak i w całej znaczącej współczesnej architekturze iberyjskiej dominuje prostota i oszczędność środków wyrazu. Poprzez kontrastowe zestawienia doskonale współgra to z zabytkową, najczęściej bogatą w detale architektoniczne strukturą adaptowanych budowli. Nawet tam, gdzie zachowane budynki wydają się dość oszczędne[36], taka taktyka doskonale się sprawdza. Dzięki temu oryginalna struktura zabytku wyraźnie odróżnia się

To quote the motto borrowed from Baudelaire: "architecture is a mixture of history and avant-garde", the authors of the winning project created an object that, in their opinion, is an architectonic landmark of the cultural offer of Madrid. New sections of the building use the contemporary aesthetics. The main entrance was designed from the courtyard, currently made accessible from two directions. The majority of modern-day interventions are visible from that particular space. From the perspective of narrow streets we still encounter the historic architectonic substance of the brick factory building. An exception is the elevation on the east side (from Calle Amaniel), where on the first floor level a long, glass-covered passage was suspended between the former factory and the stairwell "glued" to the adjacent residential building. The passage, decorated with white spatial grillwork, functions within the street space as a *beam of light*[34] and, at the same time, constitutes an entrance gate to the courtyard which was re-designed into the main outer foyer of the museum. Both the front elevation facing the courtyard and the surface of the latter are made from the same material (steel) and have the same recurring pattern of triangular division. Small glazed openings allow light to penetrate the interior, including the storeys hidden beneath the courtyard. The fundamental part of exhibition rooms and other rooms necessary for the functioning of the ABC museum and foundation, use adapted post-factory halls. White-painted interiors appear sterile, although one can find there textures characteristic for the former building – bricks, timber and cast-iron construction elements. Newly-introduced details: stairs, ramps, and partition walls are striking in their simplicity. The building seems to be flooded with light though its sources have been skilfully concealed. On the roof of the main object an additional storey was built repeating the glass-clad structure of the *beam of light,* which especially at night is visible from houses located higher up the hill and the neighbouring Conde Duque complex.

The above considerations lead to the conclusion that the most significant contemporary realisations of museum objects or hybrid cultural objects and complexes[35] in Madrid are adaptations and extensions of historic structures. Only a few from among a large number of such realisations, of varying scale of interference into the existing historic tissue, have been presented in the article. The selected examples became architectonic icons, which are helping to build the contemporary marketing of Madrid as a tourist-friendly city, offering a vast cultural and social programme. They also contribute, in a way, to the increased competitiveness of the Spanish capital in the international market. In the formal sense, simplicity and economy of expression are predominant both in the presented realisations, and the whole significant contemporary Iberian architecture. By means of contrasting combinations they perfectly harmonize with the historic structure of adapted edifices, frequently rich in architectonic details. Even there, where preserved buildings seem economical[36], such a strategy works very

od dodanych fragmentów. W realizacjach madryckich próżno szukać taniego naśladownictwa i prymitywnego pastiszu tradycyjnych form i detali[37]. W południowym hiszpańskim słońcu nawet najmniejsza różnica faktury, załamanie powierzchni czy niespodziewany refleks pomagają na co dzień budować formę architektoniczną. Corbusierowska zasada *gry brył w świetle*[38] najwyraźniej sprawdza się właśnie na południu Europy. Odważne, współczesne podejście do tego problemu stworzyło niecodzienne rozwiązania gry światła i cienia. Doskonale odpowiadają one na trudne warunki klimatyczne Madrytu oraz w sposób niezwykle twórczy przetwarzają zaczerpnięte także z lokalnej tradycji budowlanej wątki.

well. Thanks to it the original structure of a monument is easily distinguishable from added fragments. It's no use looking for cheap imitations or primitive pastiche of traditional forms and details[37] in the Madrid realisations. In the bright Spanish sun, even the tiniest difference in texture, crossing surfaces, or unexpected reflections daily help to build an architectonic form. The Corbusier principle of *the play of shapes in light*[38] clearly works best in the south of Europe. Bold, modern approaches to the problem resulted in unusual solutions of the play of light and shade. They perfectly respond to harsh climatic conditions of Madrid and in a very creative way transform themes borrowed also from the local building tradition.

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY

[1] Basista A. Architektura i wartości. Universitas, Kraków, 2009.
[2] Bayandin A., Bittkow S. (eds.) 1000x European Architecture. Verlaghaus Braun, Salenstein, 2007.
[3] Bohigas O. El Museu d'Art Contemporani de Barcelona. La Municipal de Barcelona, March 1993.
[4] Broto E. Today's Culture Facilities. Links Intl., Barcelona, 2006.
[5] Fernandez-Galiano L. (ed.) España 2006. Arquitectura Viva Monografias 2006;117/118.
[6] Fernandez-Galiano L. (ed.) Herzog & de Meuron 2005–2013. Arquitectura Viva Monografias 2012; 157/158.
[7] Frampton K. Modern Architecture. A critical history. Oxford University Press, Oxford, 1980.
[8] Futugawa Y. (ed.) Jean Nouvel. GA DOCUMENT no. 111, March 2010, Tokyo.
[9] Ghirardo D. Architektura po modernizmie. Wyd. VIA, Wrocław – Toruń, 1999.
[10] Gyurkovich M. Współczesne muzeum w strukturze miasta. Wyd. PK, Kraków, 2007.
[11] Gyurkovich M. Hybrydowe przestrzenie kultury we współczesnym mieście europejskim. Wyd. PK, Kraków, 2013.
[12] Gyurkovich M. Cultural projects as a part of the heritage protection strategies – selected case studies. Technical Transactions, Series A, no.6-A/1/2015 (year 112).
[13] Gyurkovich M. Adaptacje zabytkowych struktur dla nowych potrzeb – część 1 – wybrane przykłady z Madrytu. Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation 2017;50.
[14] Haduch B., Haduch M. architectourism 01 – Hiszpania. ZOCO, Kraków, 2012.
[15] Henderson J. Museum – architecture. Rockport Publishers, Gloucester, 1998.
[16] Jodidio P. Architecture in Spain, Taschen, Köln, 2007.
[17] Kadłuczka A. Conservatio est continua creatio – or the doctrine of heritage protection as a component of existential space. Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation 2015;43.
[18] Norberg-Schultz C. Genius Loci – Towards a Phenomenology of Architecture. Rizzoli, New York, 2000.
[19] Nikolić M. City of Museums: Museum Cluster as a Manifesto of the Paradigm Shift. In: IFoU 6 – TOURBANISM – the 6th Conference of the International Forum of Urbanism – Barcelona, 25–27 January 2012. IFoU-UPC, Barcelona, 2012.
[20] Nyka L., Szczepański J. (eds.) Kultura dla rewitalizacji > Rewitalizacja dla kultury. CSW ŁAŹNIA, Gdańsk, 2010.
[21] Pabich M. O kształtowaniu muzeum sztuki, Przestrzeń piękniejsza od przedmiotu. IAiU PŁ, Łódź, 2004.
[22] Poveda P., Marquez Cecilia F. (eds.) Herzog & de Meuron 2005–2010 – programme, monument, landscape. El Croquis 2013;152/153.
[23] Węcławowicz-Gyurkovich E. Architektura najnowsza w historycznym środowisku miast europejskich. Wyd. PK, Kraków, 2013.
[24] Żuk P. Rola oświetlenia naturalnego w kształtowaniu formy architektonicznej współczesnych muzeów (mps.). Praca doktorska pod kierunkiem prof. P. Buraka-Gajewskiego, IPA WA PK, Kraków 2010.

[1] Przytaczaną tutaj za prof. Andrzejem Kadłuczką [17].

[2] W udokumentowanej wersji sięgającej przede wszystkim wieku IX – czasów władzy muzułmańskich kalifów nad Półwyspem Iberyjskim i zamku Madżrit (niektóre źródła podają nazwę *al-Majrit* jako genezę współczesnego brzmienia słowa *Madrid*) położonego na wysokiej skarpie nad niewielką rzeką Manzanares, jako początków Madrytu. Chociaż na terenie miasta znajdują się też ślady starszego osadnictwa wizygockiego, a legendy wspominają o rzymskim osadnictwie, które jeśli było, to najprawdopodobniej nie wyróżniało się na tle innych niewielkich osad w regionie. Po rekonkwiście w XI wieku twierdza i miasto zyskały na znaczeniu i znalazły się pod panowaniem Królestwa Kastylii. Stolicę Królestwa Hiszpanii do Madrytu przeniesiono oficjalnie

dopiero w 1561 roku. Obecnie Madryt pełni rolę centrum politycznego, gospodarczego, administracyjnego i kulturalnego Hiszpanii. Populacja w granicach administracyjnych to około 3,2 miliona mieszkańców (w 2015 r.), podczas gdy stosunkowo zwarty obszar metropolitalny zamieszkuje ok. 6,5 milionów osób. – *www.mardid.org, http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Madryt;3935934.html;* także *http://www.madrid.es/portal/site/munimadrid* – dostęp 08.03.2017.

[3] *Global city* – termin upowszechniony przez S. Sassen i wielokrotnie przywoływany przez innych badaczy, w tym także przez autora [11]. Obecnie powszechnie uważa się, że jedyną metropolią europejską, która spełnia wszystkie ustanowione przez Sassen kryteria *global city*, jest Londyn. Wydaje się, że wiele miast lub regionów metropolitalnych (Madryt, Barcelona, Frankfurt, Amsterdam, Mediolan, Paryż) powoli osiąga zbliżony status.

[4] Za: [15].

[5] Pierwotnie pomyślane jako Gabinet Historii Naturalnej i siedziba Akademii Nauk, wznoszone było według projektu królewskiego architekta J. de Villanueva w latach 1786–1819 (z przerwą na okres wojen napoleońskich, kiedy po zajęciu Madrytu ledwie ukończony obiekt służył za koszary dla francuskich żołnierzy). Dzięki królowej Izabeli Braganza, żonie Ferdynanda VII, po klęsce Napoleona gmach ukończono i rozbudowano, już z przeznaczeniem na ekspozycję królewskich zbiorów malarstwa, a inauguracja odbyła się 19 XI 1819 roku. Obecnie muzeum, mieszczące się przy reprezentacyjnym XIX-wiecznym bulwarze, na granicy starego miasta i ogromnego Parku El Retiro, odwiedza ponad 2,5 mln turystów rocznie – *www.museodelprado.es* – dostęp 25.03.2017.

[6] Zainaugurowana w 1986 roku instytucja przejęła następnie część zbiorów Muzeum Prado. Za datę graniczną pomiędzy kolekcjami tych dwóch muzeów uważa się rok 1881, kiedy urodził się Pablo Picasso – *www.museoreinasofia.es* – dostęp 05.03.2017.

[7] Jak omówione w dalszej części artykułu CaixaForum czy sąsiadująca z nim Medialab-Prado.

[8] Zwany także od nazwiska autora C.M. de Castro – *El Plan de Castro – www.madridhistorico.com, www.madrid.org., www.correos.es* – dostęp 11.03.2017.

[9] Laureata Pritzker Prize z 1996 roku; porównaj np. [14].

[10] W tym zabytkowych struktur: Casón oraz Salón de Reinos, ostatnich pozostałości dawnej rezydencji królewskiej – Palacio de Buen Retiro. Obecnie planowane są kolejne przekształcenia – *www.museodelprado.es.*

[11] Klasztor San Jeronimo el Real składał się z dwóch oddzielnych obiektów, budowanych w różnych okresach. Uległy one poważnym uszkodzeniom podczas wojen napoleońskich w 1808 roku. W ich wyniku starszy, gotycki klasztor został rozebrany w latach 1855–56. Nowszy, pochodzący z XVI wieku obiekt z pięknym arkadowym dziedzińcem zaprojektowanym przez F. Lorenzo de San Nicolás, dotrwał – w mocno zniszczonym stanie – do naszych czasów i został włączony w nowy obiekt autorstwa Rafaela Moneo – *www.museodelprado.es* – dostęp 26.03.2017.

[12] Pierwotny, gotycki kościół został ufundowany przez króla Henryka IV wraz z klasztorem w latach 1460–1464, natomiast obecna budowla to efekt przebudowy z roku 1503. Podczas wojen napoleońskich, podobnie jak obiekty muzeum Prado oraz przylegające budynki klasztorne, kościół został zbezczeszczony i zniszczony przez wojska francuskie. W XIX wieku w sekularyzowanym kościele przeprowadzano dwukrotnie prace konserwatorskie, w latach 1848–59 (wg projektu arch. Narciso Pascual y Colomer) oraz w roku 1879 (za który był odpowiedzialny arch. Enrique María Repullés y Vargas), co doprowadziło do ponownego otwarcia świątyni dla wiernych w 1883 roku – *www.madridhistorico.com/seccion7_enciclopedia* – dostęp 27.03.2017.

[13] Całość rozbudowy, oddana do użytku w 2007 roku, mieści głównie biura i pracownie konserwatorskie, niezbędne do funkcjonowania muzeum. Pomimo to realizacja, o łącznej powierzchni 22 000 m^2, pozwoliła na powiększenie przestrzeni ekspozycyjnej o 16 000 m^2, przede wszystkim poprzez uwolnienie przestrzeni w istniejącym obiekcie, a także przez nowe przestrzenie dla wystaw czasowych. W nowej kubaturze mieszczą się trzy poziomy przeznaczone dla zwiedzających oraz dalszych pięć, z których korzystają jedynie pracownicy muzeum – *www.museodelprado.es* – dostęp 26.03.2017.

[14] Czego dowiodły ekspertyzy specjalistyczne przeprowadzone przez zespół badaczy z Escuela Técnica Superior de Ingenieros de Minas de Madrid – ibidem.

[15] Z hiszpańskiego ministerstwa kultury oraz państwowej służby ochrony zabytków – Instituto de Patrimonio Histórico Español (IPHE) – ibidem.

[16] 2820 elementów kamiennych zostało skatalogowanych i poddanych zabiegom konserwatorskim – ibidem.

[17] Za twórcę monumentalnej budowli uważany jest architekt Francisco Sabatini, który w 1776 przejął obowiązki głównego budowniczego, po śmierci swojego poprzednika José de Hermosilla. Ze względów finansowych musiał on znacznie ograniczyć pierwotne zamierzenie, mimo to pięciokondygnacyjny budynek z obszernym dziedzińcem w środku jeszcze dzisiaj dominuje skalą nad otaczającymi go kamienicami. Widoczne jest to szczególnie od strony północnej, gdzie do kompleksu szpitalnego dochodzi drobniejsza tkanka, charakterystyczna dla historycznego centrum miasta. Dzieje szpitala w tym miejscu, wówczas poza murami miasta, sięgają jednak roku 1587, kiedy król Filip II ufundował tutaj pierwszy szpital dla mężczyzn. Przez stulecia był on prowadzony przez różne zgromadzenia zakonne, a następnie przez państwo. Podczas wojny domowej i w czasach dyktatury w piwnicach mieściło się więzienie polityczne. Podczas prac konserwatorskich odnaleziono tam, jak i w innych miejscach szpitala, wiele grobów, pochodzących z całego okresu działalności placówki – *www.madridhistorico.com/seccion7_enciclopedia* – dostęp 27.03.2017.

[18] Proj. arch. arch. José Luis Iñíguez de Onzoño oraz Antonio Vázquez de Castro – 1988 – tamże.

[19] Realizacja była wielokrotnie prezentowana w prasie branżowej i opracowaniach albumowych oraz naukowych – np. [5], [8], [10], [14]; porównaj także: *www.museoreinasofia.es* – dostęp 05.03.2017.

[20] Wykończony od spodu czerwonymi panelami – jak audytorium; wewnątrz – na bokach – otworów blachą aluminiową, a od góry, blachą cynkową, podobnie jak dachy historycznej części muzeum – *www.jeannouvel.com* – dostęp 27.03.2017.

[21] A właściwie jego najstarsza część – zabytkowa hala ze szkła i żeliwa, funkcjonująca obecnie jako oranżeria, centrum handlowe i strefa wejściowa do nowej części dworca, zrealizowanej wg projektu Rafaela Moneo w latach 1984–1992.

[22] Które odpowiadając kanonom stylowym epoki, mogłoby równie dobrze być zrealizowane w Rzymie, Krakowie lub Petersburgu, co pokazuje, że to nie modernizm był pierwszym „międzynarodowym" stylem, ale właśnie większość klasycyzujących stylów historycznych.

[23] W myśl jednej ze strategii rozwoju muzeów omówionej szczegółowo przez D. Ghirardo [9], a następnie rozwiniętej przez prof. M. Pabicha w [21], głoszącej, że to obiekt, jako

arcydzieło architektury (w omawianym przypadku także sztuki konserwacji zabytków architektonicznych) sam staje się najważniejszym spośród eksponatów.

[24] CaixaForum znajduje się mniej więcej w połowie odległości pomiędzy omówionymi powyżej obiektami, naprzeciw wejścia do Ogrodu Botanicznego, co stało się ważną inspiracją dla twórców adaptacji.

[25] Projekt 2001–2003, realizacja 2003–2008. Powierzchnia użytkowa pięciokondygnacyjnego obiektu to około 10 000 m^2 – *www.herzogdemeuron.com* – dostęp 21.03.2017.

[26] Zdecydowaną większość sklepionych łukowatymi nadprożami otworów okiennych pozostawiono jako zamurowane, tak jak miało to miejsce w nieczynnej od lat elektrowni, natomiast przebito kilka nowych, prostokątnych okien o zróżnicowanych proporcjach.

[27] Należy nadmienić, że Madryt położony jest na wzniesieniach i duże różnice wysokości są charakterystyczne dla centrum miasta. Różnica wysokości terenu pod budynkiem jest dość znaczna, przez co wejście główne od strony niewielkiego placyku otwierającego się w stronę Paseo del Prado jest dość wysokie, podczas gdy od drugiej strony obiektu poziom placu jest dużo niższy niż otaczających go ulic. Dzięki temu zyskuje on na tajemniczości i dostępny jest tylko w starannie wybranych przez projektantów miejscach.

[28] Za opisem autorskim – *www.herzogdemeuron.com* (tłum. M. Gyurkovich).

[29] Które co roku latem przekraczają przez wiele dni 40 stopni Celsjusza.

[30] Szczegółową definicję i typologię hybrydowych obiektów zawarto w [11]. Bibliografia samego obiektu jest bardzo szeroka, np. [6], [14], [22], [23], *www.agenda.obrasocial.lacaixa.es/es/caixaforum-madrid* – dostęp 12.03.2017.

[31] Plac powstał po wyburzeniu znajdującej się w tym miejscu stacji benzynowej – obecnie pod jego częścią znajduje się podziemne audytorium – [22], op. cit.

[32] Omówionych przez autora w innej publikacji [13]; por. także: *www.condeduquemadrid.es/en/info/conde-duque* – dostęp 09.03.2017.

[33] Museo ABC – Muzeum Rysunku i Ilustracji (proj. Aranguren & Gallegos Arquitectes, 2006–2010) *www.aranguren-gallegos.com* – dostęp 18.02.2017.

[34] Określenie za opisem autorskim – ibidem.

[35] Pod mianem hybrydowych zespołów kultury w Madrycie należy rozumieć rewitalizowane i przeznaczone pod takie właśnie funkcje kompleksy architektoniczno-urbanistyczne: dawnych rzeźni miejskich (Matadero) nad rzeką Manzanares oraz dawne koszary gwardii królewskiej Conde Duque, których architektoniczno-konserwatorskie i funkcjonalne przemiany zostały omówione przez autora w odrębnym opracowaniu [13]. Sam termin *hybrydowych zespołów kultury*, również autorski, zdefiniowano w [11], op. cit.

[36] Jak w przypadku Caixaforum czy Muzeum Królowej Zofii.

[37] Na tym tle pośród prezentowanych przykładów zdecydowanie najgorzej wypada rozbudowa Muzeum Prado, która zarówno pod względem proporcji, jak i detalu elewacji nie jest aż tak purystyczna, jak pozostałe.

[38] Przytaczana wielokrotnie przez teoretyków i badaczy historii architektury:[1], [3], [7], [9], [14], [21], [23], [24].

Streszczenie

W ostatnich kilkudziesięciu latach możemy zaobserwować wzrost roli obiektów i zespołów o funkcjach związanych z kulturą i przejmowaniu przez nią symbolicznych znaczeń, które dotychczas w europejskiej przestrzeni miejskiej pełniły jedynie budowle związane z władzą i religią. W wyniku przemian cywilizacyjnych i procesów globalizacji, w centralnych dzielnicach metropolii europejskich pozostało wiele wartościowych artystycznie obiektów. Z różnych przyczyn nie mogą one dłużej pełnić swych pierwotnych funkcji. Niektóre z nich są wykorzystywane przez rosnące w siłę i znaczenie instytucje związane z kulturą, a projekty adaptacji stają się ważnymi dla rozwoju architektury i sztuki, a zarazem praktyki konserwatorskiej. Współczesna adaptacja zabytkowych budowli do nowych funkcji nie jest procesem łatwym. Najważniejszymi z punktu widzenia konieczności zachowania autentycznej struktury architektonicznej, a także rozróżnienia jej od części współczesnych, wydaje się być zagadnienie formy przebudowywanego obiektu. Jest ono ściśle związane zarówno z aspektami architektoniczno-konserwatorskimi, jak i twórczą postawą współczesnego architekta-artysty, zgodnie z maksymą: *Conservatio est continua creatio*. Szczególne miejsce w historii architektury ostatnich kilku dekad zajmują muzea – także powstałe w wyniku adaptacji zastanych budowli. Artykuł przedstawia kilka realizacji powstałych w początkach XXI wieku w Madrycie.

Abstract

During the last decades we could observe a growing role of objects and complexes serving functions related to culture that also takes over symbolic meanings which, previously in the European urban space, were fulfilled solely by edifices associated with authority and religion. As a result of civilisation transformations and globalisation processes, many objects of artistic value have remained in central districts of European metropolises. For various reasons they can no longer serve their previous functions. Some are used by culture-related institutions growing in power and significance, and adaptation projects become important for the development of art and architecture, as well as conservation practice. Contemporary adaptation of historic buildings for new functions is not an easy process. The most important, taking into account the need to preserve the authentic architectonic structure and to distinguish it from modern sections, seems to be the issue of form of the adapted objects. It is closely connected to both architectonic-conservation aspects and the creative attitude of the modern-day architect-artist, according to the maxim: *Conservatio est continua creatio*. A particular place in the history of architecture of the last several decades has been held by museums – also those created as a result of adaptations of existing buildings. The article presents several realisations created at the beginning of the 21st century in Madrid.